

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 25 • Sayı / Issue: 1 • Haziran / June 2025 • 273-285

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: cuilah.1633825

ZİYA GÖKALP'İN MEDENİYET TASAVVURU

Ziya Gökalp's Vision of Civilization

Özden KANTER

Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Kelam Anabilim Dalı, Çorum, Türkiye

Assoc. Prof. Dr., Hitit University, Faculty of Divinity, Department of Basic Islamic
Sciences, Chair for Kalām, Çorum, Türkiye

ozdenkanter@hitit.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-3728-7183>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 05.02.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 25.06.2025

Yayın Tarihi/Published: 30.06.2025

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Özden Kanter)

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Türkiye. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

ZİYA GÖKALP'İN MEDENİYET TASAVVURU

Ziya Gökalp's Vision of Civilization

Öz

Ziya Gökalp, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde önemli bir yer edinmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülmesinin ardından Türk toplumunun modernleşme sürecinde nasıl bir kimlik geliştirmesi gerektiği sorusu günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Bu bağlamda, Gökalp'in Türkçülük ve Turancılık anlayışları, Türk-İslam kimliğini muhafaza ederek Batı'nın düşünsel mirasını kendi kültürel zeminiyle harmanlama çabasıyla ele alınmıştır. Bu çalışma, Gökalp'in milliyetçilik, ümmetçilik ve Batı kültürüyle ilişkisini ele almakta; özellikle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte Türk milletinin kimlik inşası bağlamındaki katkılarını incelemektedir. Gökalp, Batı'nın toplumsal ve kültürel yapılarını Türk toplumuna entegre ederken, geleneksel Türk-İslam değerlerine sadık kalmış, kültürel ve dini aidiyeti vurgulamıştır. Ümmetçilik kavramını, toplumsal bir organizasyon olarak tanımlayarak, Türk milletinin kimliğini etnik bir temele dayanmak yerine, kültürel ve dini aidiyetle güçlendirmeyi amaçlamıştır. Gökalp'in düşünceleri, ulusal değerlerin toplumu birleştirici işlevini vurgulamış ve bu fikirlerin hem geçmişte hem de günümüzdeki toplumsal yapılar için rehberlik edebileceğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Kalam, Ziya Gökalp, Medeniyet, Hars, Kültür.

Abstract

Ziya Gökalp played an important role in the collapse of the Ottoman Empire and the establishment of the Republic of Turkey. Following the dissolution of the Ottoman Empire, the question of what kind of identity Turkish society should develop in the process of modernisation remains topical today. In this context, Gökalp's conceptions of Turkism and Turanism have been discussed in an effort to blend the intellectual heritage of the West with its own cultural background while preserving the Turkish-Islamic identity. This study analyses Gökalp's relationship with nationalism, ummahism and Western culture and examines his contributions to the identity construction of the Turkish nation, especially in the transition from the Ottoman Empire to the Republic. While integrating Western social and cultural structures into Turkish society, Gökalp remained loyal to traditional Turkish-Islamic values and emphasised cultural and religious belonging. By defining the concept of ummahism as a social organisation, he aimed to strengthen the identity of the Turkish nation through cultural and religious belonging rather than relying on an ethnic basis. Gökalp's ideas emphasised the unifying function of national values in society and showed that these ideas can serve as a guide for social structures both in the past and in the present.

Keywords: Kalam, Ziya Gökalp, Civilization, Hars, Culture.

GİRİŞ

Kültür ve medeniyet kavramları sosyal bilimlerin hemen hemen her alanında ele alınan ve ilgili çalışma alanının sınırları içerisinde tanımlanan kavramlardır. Bu iki kavram bazen birbirinin yerine kullanılsa da aslında kültür kavramı, medeniyet kavramının kapsamı içinde daha sınırlı bir alana sahiptir. Kalam literatürü içerisinde kültürel teoloji çalışmalarının oldukça sınırlı olması, klasik kalam kaynaklarında ise bu konuya değinilmemiş olması, özellikle güncel kalam problemleri alanında çalışmayı elzem kılmaktadır. Batıda kültürel teoloji alanında oldukça fazla çalışma yapılmakla birlikte ülkemizde bu alanın bakir kaldığı görülmektedir. Kültürel teoloji modern insanın geçmişle bağlarının inanç ve ritüellerle sürdüğünün temellendirilmesi noktasında tespitlere ulaşarak toplumun seküler yaşam içerisinde inançlar ile ilgili sorularına cevaplar sunmaktadır.

Kültür kavramının çalışma alanlarının çeşitliliğine göre farklı anlamlandırılması ortak bir tanım yapmayı zorlaştırmakla birlikte kültürel antropolojinin tanımlaması bütün alanları kapsayıcı niteliktedir denilebilir. Kültürel antropoloji, kültür kavramını insanlar tarafından meydana getirilmiş, uygulama ve kabullerinde anlam buldukları bir yaşam tarzını benimsemek olarak tanımlamaktadır. Yani kültür, bir sonraki neslin öncekilerden aldıkları doğal mirası gündelik hayatın doğal bir parçası şeklinde kabul etmesidir. Öncekilerin inşa ettikleri bu mirası sonraki nesil geliştirerek üretmeye devam etmektedir. Böylece kültür sürekli kendini geliştiren, bununla birlikte köklerinden beslenen bir yaşam biçimi şeklinde varlığını devam ettirmektedir.¹ Kültüre yüklenen geçmişin gelecekte devam ettirilmesi anlamı aslında insanın doğasında var olan ölümsüzlük arzusu ile de örtüşmektedir. İnsanın çocuk sahibi olmak istemesi veya ürettiği herhangi bir ürünün kendisinden sonraya kalacağı düşüncesi, ölümlü olduğunun bilgisine sahip olan insanın ürettiğini kendisinden sonraya bırakarak varlığını yeryüzünde bir şekilde devam ettirebilme arzusundan kaynaklanmaktadır. Kültür, insanın toprağı işleyerek üretim yapmasına benzetilebilir. Toprağın kültivatörle kullanılabilir hale getirilmesi ve zamanla alt katmanlara zarar vermeden verimi artırmak için havalandırılması, kabartılması gibidir. Bu bakımdan kültür bir çeşit insan yetiştirme metaforudur denilebilir.² Betimlemeden de anlaşılabilceği gibi bir toplumun kültürünün oluşması birdenbire olabilecek bir durum değildir. Uzun bir süreci gerektiren yavaş ve çoğu kez kendiliğinden oluşan toplumun yaşantısının inançlarından, sanatına, yeme içme alışkanlıklarından giyim tarzına kadar her alanını kapsayan bir oluşumdur. İnsanın üretme faaliyetinin sosyal alanda kendini geliştirerek dönemin sosyal ihtiyaçlarına göre ve dünyadaki sosyal değişimleri de gözlemleyerek devam etmesidir.

Düşünebilme yetisine sahip olan insanoğlu, birey olarak var olmakla birlikte fiziki ve sosyal ihtiyaçlarını gidermek için kolektif hareket etmenin gerekliliğinin farkında olarak toplumsallaşmış bir varlıktır. İnsanın toplumsallaşma gerekliliği de beraberinde ortak ihtiyaçları ve bir arada hareket etmenin zorunluluğunu doğurmuştur. Toplum olmanın gerekleri olan aynı topraklar üzerinde yaşamak, dil, inanç, alışkanlıklar, pratik hayattaki uygulamalar, değerler, doktrinler ve ihtiyaçların ortak olması insanların birlikte hareket etmesini sağlamaktadır. Bu durum zaman içerisinde toplumda ortak bir bilinç oluşturmakta ve kültür dediğimiz kavrama anlam yüklemektedir. Bu anlamlandırmada kültürü oluşturan unsurların varoluşunda üç temel etkenin bulunması zorunludur. Bu etkenler ortak coğrafi çevre, insan ve topluluktur.³ Bu etkenlerin en önemlisi şüphesiz insandır. Zira topluluğu oluşturan da bir toprağı vatan yaparak ortak değerler meydana getiren de insandır. Bununla birlikte insan da içinde doğup büyüdüğü örf ve adetlerle ortak dini ve ahlaki normlarla kimlik oluşturmaktadır. Aynı şekilde bir toprak olmadığı takdirde toplumun ve onu oluşturan insanın maddi ve manevi değerler oluşturmaları mümkün olmamaktadır. Görüldüğü üzere kültürü oluşturan sacayakları olan bu üç unsurdan herhangi birisinin yokluğu veya birbirinden soyutlanması kültür oluşumunu sekteye uğratmaktadır. Bu durumda bir toplumu yok etmenin en soyut ve derinden yöntemi o toplumu

¹ Andrew Edgar - Peter Sedgwick, *Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar*, çev. Mesut Karaşahan (İstanbul: Açılım Yayınları, 2007), 101.

² D. Stephen Long, *Theology and Culture* (Oregon: Cascade Books, 2008), 11.

³ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1996), 26.

kültürel dejenerasyona uğratmaktır denilebilir. Bu dejenerasyonda kültürü oluşturan unsurların birbiri ile çatışması toplumsal ayrışmalara sebep olmakta ve kültürel kırılmalar yaşanmaktadır. Örneğin dini inançlardaki yorum farklılıklarının aynı dine mensup insanlar arasında iman meselesi halinde topluma yansıtılması ve her bakış açısındaki dini yorumun diğerlerini küfürle itham etmesi toplumda çatışmalara sebep olmakta ve aynı dine mensup olsalar dahi birbirlerine düşmanca tavır sergileyebilmektelerdir. Bunun tarihteki en göze çarpan örneğini mihne olaylarında görmek mümkündür. İslam tarihinde siyasi otoritenin inançlar ile ilgili konularda dönemin alimlerine baskı yapması, kültürel çatışmanın bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çatışma belli bir dönemle de sınırlı kalmamış günümüzde dahi farklı varyantlarla yansımaları görülmektedir. Ortadoğu'da Şii-Sünni çatışmaları veya Selefilik hareketleri aynı dinin mensuplarının birbirine düşmanca yaklaşmasını meşru kabul etmektedir. Ortak dilin değiştirilmesi de farklı coğrafyalarda yaşayan aynı milletin birbirini anlaması engellenerek yabancılaşmaya sebep olmaktadır. Türk olmayan devletlerin yönetiminde uzun zaman yaşamak zorunda kalan Türk topluluklarında farklı alfabelerin kullanılması dilsel olarak uzaklaşmaya sebep olmuştur. Bu yabancılaşma Türk devletleri tarafından tespit edilerek Türk Şûrası tarafından 1991 yılında Türk dünyasının ortak alfabe çalışmaları başlatılmış ve 2024 yılında Türk Dünyası Ortak Alfabe Komisyonu tarafından Ortak Türk Alfabesi konusunda uzlaşa sağlanarak Türk dünyasının kültürel bağlarının güçlendirilmesi doğrultusunda önemli bir adım hayata geçirilmiş oldu. Dil birliğinin sağlanması Türk dünyasının birbirini anlama ve kültürel bağlarını güçlendirmede büyük bir adımdır.

Kültür ve kültürün toplumlar üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini inceleyen birçok araştırmacı Türk toplumunun kültürel yapısı ve toplumsal değişimlerde kültürün rolünü gözlemleyerek bu konuda eserler ortaya çıkarmışlardır. Ziya Gökalp de Müslüman Türk toplumunun değerleri üzerinde düşünen ve çözüm üretmeye gayret eden düşünürlerden birisidir. O, Osmanlı İmparatorluğunun en sancılı dönemlerinde doğup büyümüş, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında da vatan ve millet derdi ile hem siyasi hem de ilmi yönden çalışmış bir kişidir. Gökalp'in bu konulardaki hassasiyetinde elbette ki içine doğup büyüdüğü ailenin etkisi büyüktür. Dindar, vatansever ve özgür düşünceye önem veren bir babanın oğlu olan Gökalp, herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulmadan okumaktan keyif aldığı kitapları okuyarak zihin dünyasını geliştirmiştir. Babasının yönlendirmesi ile Namık Kemal'i örnek almış ve fikir dünyası vatan ve millet merkezli şekillenmiştir. Onun özelde Türkçülük, genelde ise Turancılık düşünceleri düşünce dünyamıza katkı sağlamakla birlikte, yanlış anlaşıldığı ve ağır eleştirilere maruz kaldığı da bir gerçekliktir. Zira Türkçülüğün faşizm olduğunu topluma empoze eden bakış açısının geçmişten bugüne kadar gerek Müslüman Arap toplumlarında gerekse Hristiyan dünyada ulus devlet düşüncesi ekseninde devam edegeldiği görülmektedir. Bu durum Arap toplumlarında cahiliyeden itibaren varlığını devam ettiren asabiyet ile Avrupa toplumlarında da Hristiyan olmayan milletleri küçümseme ile kendini göstermektedir. Oysa bu devletlerin ulus kimliklerini korumak için aldıkları kültürel önlemler göz ardı edilemeyecek kadar açıktır. Bir toplumun ulus bilincinin elinden alınması köklerinden sökülmüş fakat meyve vermesi beklenen ağaca benzetilebilir. Günümüz dünyasındaki toplumsal hareketlilikler dikkate alındığında Türkçülük bilincinin bütün Türk toplumları için ne kadar elzem olduğu fark edilecektir. Nitekim Gökalp'in Türkçülük, kültür, medeniyet ve Turan kavramları üzerindeki düşünceleri incelendiğinde onun düşüncelerinin dar alana sıkışmış ve dışlayıcı olmadığı görülmektedir.⁴ Zira Gökalp'in hars ve medeniyet kavramları üzerindeki düşüncelerinde ırka dayalı oluşumlardan ziyade ortak değerler ve ideallerin ön plana çıkarıldığı rahatlıkla ifade edilebilir.

ZİYA GÖKALP'İN KÜLTÜR VE MEDENİYET KAVRAMLARINI YORUMLAMASI

Ziya Gökalp, Türk düşünce tarihinde önemli yeri olan düşünürlerden birisidir. O, geçmişteki Türk kültüründen kopmadan Müslüman Türk toplumunun düşünce dünyasını geliştirmek için gayret sarf etmiştir. Çünkü o, yaşadığı dönemdeki sosyal ve siyasi değişimlerin

⁴ M. Mehdi Ergüzel, *Ziya Gökalp Hayatı-Sanatı-Eserleri-Eserlerinden Seçmeler* (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2002), 33.

bizatihi içinde bulunarak toplumların ancak her anlamda üretmesi ile varlığını sürdürüp ilerleyebileceğinin fakındadır. Bu farkındalıkla çocukluğundan itibaren zengin okuma çeşitliliği ile hem şark hem de Garp medeniyetini takip etmiş ve sosyal ve kültürel anlamda bu iki medeniyeti sentezlemeye gayret etmiştir. Bununla birlikte o, Batı'nın ilmini ve tekniğini almak fakat kültürün bir parçası olan ahlakını almamak gerektiğini söylemektedir. Onun bu yaklaşımı ilimle ahlakın aynı kökten gelmesi gerekçesi ile sosyolojik bir çelişki olarak değerlendirilmiştir.⁵ Oysaki Gökalp'in hars ve medeniyet kavramları detaylı şekilde incelendiğinde onun Batı'nın ilmini top yekûn bir kabulünün olmadığı, hatta Türk toplumunun harsa dayalı medeniyet seviyesinin yükseltilmesi ile Batı'nın önüne geçebileceğini vurgulamaktadır. O, milli kültür kavramını düşüncelerinin temeline koymuş ve Türkçülük görüşlerini bu doğrultuda ortaya koymuştur.

Gökalp'in hars ve medeniyet kavramları üzerinde sosyolojik olarak durmasının Türk toplumunda zamanla meydana gelen inanç problemlerine çözüm için yol gösterici olduğu aşıkardır. Günümüzde farklı Müslüman toplulukların kültürel kabullerinin dini kisve altında Türk toplumunda kabul ettirilme gayreti Türk kültür ve medeniyetinin dejenere olmasına sebep olmaktadır. Oysa Gökalp'in Türk toplumu ile ilgili hars ve medeniyet kavramlarına dair tespit ve önerileri Müslüman Türk medeniyetinin orijinallliğini koruyarak günümüz Türk toplumunun örfünde olmayan unsurları reddetmesinin dine karşı çıkış şeklinde görülmesinin önüne geçecektir.

Ziya Gökalp'in düşünce dünyasının şekillenmesinde Durkheim etkisinin yoğunluklu olduğu görülmekle birlikte sonraki dönemlerinde Durkheimci bakış açısına Bergson'un yaklaşımını da ekleyerek felsefi yönünü yoğunlaştırmıştır denilebilir.⁶ Felsefe'nin düşünceden ziyade bir sezîş olduğunu ifade etmesi Berkson'cu bir tavrı düşüncelerine dahil ettiğini göstermektedir. "İlme Doğru" başlıklı yazısında milletlerin düşüncesinin ilim ve felsefe, duyuşunun din ve sanat, iradesinin de ahlak ve sanat olduğunu, düşünceyi oluşturan felsefenin ise düşüncelerden ziyade sezgiler olduğunu ifade ederek Bergson'cu bakış açısını ortaya koymaktadır.⁷ O, her ne kadar Bergson'un toplum bilimlerini ele alan görüşlerine de yer vermiş olsa da Durkheim'in sosyoloji ile ilgili bakış açısını ve görüşlerini aktarmada etkin kullanmıştır demek doğru olacaktır. Durkheim'in toplumun farklı katmanlarındaki halkın sınıfsal çatışmalardan uzak, uzlaşmacı bir yaklaşımı merkeze koyması ve toplumsal ahengi hedeflemesi, Gökalp'in toplumbilimlerin toplumsal guruplar arasındaki hiyerarşiyi doğru anlamaya ve aralarında uyumlu bir ilişki kurmaya çalışması gerektiği inancını güçlendirmiş ve bu doğrultuda çalışmıştır. O, Osmanlı devletinin içinde bulunduğu durumu Fransa'daki toplumsal bunalımlardan kurtuluş için ulus devlet görüşlerini ortaya koyan Durkheim'in görüşlerinden etkilenecek bir program oluşturarak düzeltilebileceğini düşünmüştür.⁸

Gökalp, kültür kavramını tahlil ederken bu kavramın iki alt anlamının olduğunu bunlardan ilkinin hars diğerrinin ise tezhîp kavramları olduğunu ifade etmektedir. Harsı demokratik, tezhîbi ise üst düzey düşünce ve yaşam biçimine sahip olanlarda olabilecek ileri bir zevk ve bakış açısı olarak tanımlamaktadır. Ona göre hars, toplumun gelenek göreneklerinden, örfi yaptırımlarından, sözlü veya yazılı edebiyatından, dilinden, müzik zevkinden, dininden, ahlak algısından, ekonomisine kadar birçok alandaki birikimini içermektedir. Bu kapsayıcılığından dolayı da hars kavramı demokratiktir. Tezhîp ise havasa mahsus sanatsal zevkleri içermektedir. Havasın bu sanatsal inceliğinin ise tamamı ile doğal ve gösterişten uzak olması gerekmektedir. Yani tezhîp özel bir yetiştirilmeyi gerekli kılmaktadır. Yine hars milli bir konumdayken, tezhîp medeniyet olgusunu ifade etmektedir.⁹ Örneğin; Avrupa'nın oluşturduğu Batı medeniyeti tüm Avrupa milletlerini kapsarken, her birinin kendine has özellikleri ve millet olmanın vasıfları her birinde başka başkadır. Yani hars konusunda ayrılırken medeniyet bağlamında birleşmektedirler. Aynı şekilde İslam milletleri birbirinden farklı harsa sahipken İslam medeniyeti çatısı altında

⁵ Nurettin Topçu, *Milliyetçiliğimizin Esasları* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1978), 80.

⁶ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* (İstanbul: Ülken Yayınları, 2005), 358.

⁷ Ziya Gökalp, *Küçük Mecmua, II. Sayı* (Diyarbakir: Vilayet Matbaası, 1922), 1-3.

⁸ Yücel Bulut, *Türk Sosyolojisinin Kısa Tarihi* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2021), 103.

⁹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976), 97.

birleşmektedirler. Fakat Gökâlp'in medeniyet tanımının genel bir anlam içermediğini söylemek gerekmektedir. Zira o, medeniyet kavramını tanımlarken yine milli değerlerden ve vatan anlayışından uzaklaşmamaktadır. Ona göre vatan sadece Türkiye topraklarından ibaret değildir. Vatan, Türkiye'den başlayarak Oğuzculuk ve Turancılık bilincine sahip olarak hareket etmektir.¹⁰ Bu bakış açısı bütün Türk dünyasını kapsayıcı bir derinliktedir. Gökâlp medeniyeti, usulle yapılan ve bir millettten diğer millete geçen kavram ve uygulamaların tamamı şeklinde tanımlamaktadır. Medeniyet kavramını genelin aksine harsın bir üst seviyesi olarak görmektedir. Örneğin o, Osmanlı musikisinin genel müzik kaidelerinin bir oluşumu olarak kabul ederken Türk müziğini farklı Türk milletlerinin oluşturduğu samimi bir nağme olarak görmektedir. Bu sebeple ona göre medeniyet taklit yoluyla bir millettten diğerine geçebilirken hars, taklit yolu ile başka milletlerden alınmayan ortak duygular bütünüdür.¹¹ Gökâlp bu bakış açısı ile Osmanlı ve Türk medeniyeti kavramlarını birbirinden ayırmaktadır. İmparatorluk topraklarının genişlemesi ile birçok farklı milletin Osmanlı yönetimine girdiğini ve bu milletlerin imparatorluk içerisinde yöneticilikler aldığı Türk milletini yönetmeye başladığını ve halkın harsını küçümsediğini ifade etmektedir.¹² Onun Osmanlı medeniyeti hakkındaki bu olumsuz bakış açısının İmparatorluğun son dönemlerini de yaşamış olan düşünürün devlet yönetimindeki kendi ifadesi ile devşirmelerin, yönetilen Türk halkını hakir görmelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Zira Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde hem ekonomik hem de siyasi sorunların içinden çıkılmaz bir hale geldiği ve saray ile halk arasında büyük bir kopukluk olduğu görülmektedir.

Gökâlp hars ve medeniyet arasında farklar ve birleştikleri noktalar olduğunu belirtmektedir. O, harsın özellikle ortak duygulardan oluştuğunu medeniyetin ise bilgilerin bir araya gelmesi ile oluştuğunu söylemektedir. Milletleri oluşturan insanların duygularının belirli kurallar ve iradeye dayalı olmadığını ifade etmektedir. Bu sebeple de bir millet diğerinin dini, ahlaki ve doğal duygularını taklit edemez. Bu unsurların taklit edilmesi hars ve medeniyet oluşturmaz. Bir milletin harsını oluşturan sosyal hayatlar arasında samimiyete dayalı bir dayanışma ve kendiliğinden ortaya çıkan bir uyum söz konusudur. Türk milletinin harsında bir sadelik ve doğallık mevcuttur. Osmanlı medeniyetinde ise toplumu oluşturan harsların farklı olması sebebi ile hiçbir zaman bu doğallık ve ahengin oluşması mümkün olmamıştır. Çünkü Osmanlı medeniyeti harsa içselleştirilememiştir. Hars ve medeniyet arasındaki bir diğer ilişki de şudur: Her milletin başlangıcından itibaren oluştura geldiği kendine ait mevcut bir harsı bulunmaktadır. Harsı güçlenen toplum siyaseten de yükselerek devlet ve medeniyet oluşturmaktadır. Medeniyet başlangıçta kurucu milletin harsı ile ortaya çıksa da genişledikçe diğer milletlerin medeniyetleri ile etkileşime girmekte ve etkilenmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu etkilenmenin hızlı olması bireylerin zihinsel değişimine ve bu da milletin harsının bozulmasına yani dejenere olmasına sebep olmaktadır. Hars ve medeniyet arasındaki bir başka ilişki de eğer harsı baskın medeniyeti zayıf bir millet ile medeniyeti gelişmiş fakat harsı dejenere olmuş bir toplum çatırırsa harsı güçlü olan millet her zaman galip gelmektedir. Çünkü harsı oluşturan coşkun duygular tehlike anında birlikte hareket ederek hayatta kalmayı başarmaktadır.¹³ Türk milletinin kurtuluş savaşı mücadelesi Gökâlp'in hars ve medeniyet arasındaki ilişkiyi özetlediği son maddede kendini açıkça göstermektedir. Nitekim ortak vatan ve değerler etrafında birleşerek ortak duygu ile hareket etmesi Türk milletinin bağımsızlığından taviz vermemesini ve mücadelesinin olumlu sonuçlanmasını sağlamıştır. Aslında Gökâlp'in Osmanlı medeniyeti eleştirisi bu zümrenin içerisinde olan belli bir bakış açısına sahip insanlardır. O, toplumun değişen dünya düzenlerine ayak uydurmak gerektiğini kabul etmekle birlikte Osmanlı toplumunun tamamı ile Avrupalılaşmasına veya Araplaşmasına karşı çıkmaktadır. Oysa Türk toplumunun özelliklerinden dolayı basmakalıp kültürel değişimleri kabul etmesi ve benimsemesi mümkün değildir. Bizim toplumu ilim, edebiyat ve felsefe ile güçlendirmek zorunda olduğumuzu söylemektedir. Toplumsal değişimin materyalist bir yaşamla değil milli bir yaşam tarzı ile olması gerekmektedir. Osmanlı toplumu içerisindeki gayri Müslimlerin Avrupa toplumunun medeni

¹⁰ Ergüzel, *Ziya Gökâlp Hayatı-Sanatı-Eserleri-Eserlerinden Seçmeler*, 21.

¹¹ Gökâlp, *Türkçülüğün Esasları*, 29.

¹² Gökâlp, *Türkçülüğün Esasları*, 33.

¹³ Gökâlp, *Türkçülüğün Esasları*, 36-38.

hayatını benimsemesi abes değildir. Çünkü din birlikleri onların yaşam biçimlerini de büyük ölçüde benzeştirmektedir. Fakat Müslüman Türkler için toplumsal yapıları gereği bu durum kolay değildir. Müslüman Türk toplumunun yenilenen ve değişen dünyaya ayak uydurması zorunlu olmakla birlikte ekonomi, aile, zarafet anlayışı, felsefe, ahlak, hukuk yani hayatın her alanının Osmanlı ruhuna uygun olması gerekmektedir. Bu anlayış uygulama geçirildiği takdirde Avrupa medeniyetlerinin bizim medeniyetimize hayranlık duyması kaçınılmaz olacaktır.¹⁴

II. Meşrutiyet dönemindeki Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık düşüncelerinin dünyadaki ve ülkedeki dengelerin değişmesi ile o, Türkçülük ve Batıcılık ekseninde bir siyaset benimsenmesi gerektiğini düşünmüştür.¹⁵ Gökalp yeni hayat felsefesi ile coşkulu bir şekilde Türk ırkının iradesinin, genç nüfusunun, zekasının yeni bir medeniyet kuracağını ve bu medeniyetin adeta dünyaya önderlik edeceğini vurgulamaktadır. Bu yenilenme faaliyetlerinin hayata geçirilememelerinin toplum bilimcilerin hangi zümreden başlanması gerektiği konusundaki birbirine muhalif görüşleri olduğunu ifade etmektedir. Bir kısmı bu gelişmenin hars zümresinde olması gerektiğini söylerken diğer bir kısım toplum bilimci medeniyet zümresinde değişimin olması gerektiğinde görüş belirtmişlerdir. Gökalp, bu ayrışmaların sosyologların tanımlarında görünür olduğunu belirterek Gabriel Tarde ve Emile Durkheim'in toplumsal olayları tanımlamaları üzerinde durmaktadır. O, Tarde'nin tanımında toplumsal olayların taklit edilerek genelleşmiş bireysel başlangıçlar, Durkheim'in tanımında ise bir olayın taklit vasıtası ile genelleştiği için toplumsal olay olmadığı, tam tersine toplumsal olay olduğu için taklit edilerek genelleştiği kanısının öne çıktığını söylemektedir. Bu tanımlardan hareketle Gökalp, sosyal hayatı Durkheim'in hars zümrelerinde, Tarde'nin ise medeniyet zümrelerinde aradıklarını iki yaklaşımın da topyekûn kabul veya reddedilemeyeceğini ifade etmektedir. O, Durkheim'in ferdi ihtiyaçlar olarak kabul ettiği görmek, işitmek, acıkmak gibi özelliklerin hayati ihtiyaçlar olduğunu ferdi olaylar olmadığını ihtiyaç olan toplumsal olayları ise kutsal ve kutsal olmayan olarak ikiye ayırmak gerektiğini söylemektedir. Dini inançlar, ahlaki kurallar, hukuk kuralları ve genel ideolojiler hars zümresine ait kabullerdir. İlmi çalışmalar, tıp, ekonomi, bayındırlık, sanayi ve ziraat, her türlü matematik ve mantık ilimleri ise medeniyet zümrelerinin kabulleridir.¹⁶

Gökalp, harsı zümreye ait kabullerin bireyleri etkilediği dış etkiyi müeyyide, medeniyet zümresine ait kavramların tâbi olduğu dış etkileri ise şey'iyet olarak tanımlamaktadır. Hars zümresine ait olan kabullere itaat edilmediği takdirde uygulanan cezalar itaatsizliğin tabii ve zaruri bir sonucu değil, hars zümresinin vicdanında kıymetli olarak kabul görmesinin neticesindeki müeyyidelerdir. Hars bireydeki değerleri takdir ve tasnif etmekle mükellef olan vicdan melekesini, medeniyet ise hakikatleri tahlil ve düzenleme işini üstlenen akıl melekesini meydana getirmektedir.¹⁷ Hars, içerdiği kavramlar gereği tutarlılık gerektirmektedir. Çünkü hars kavramını oluşturan unsurlar arasında bir uyum, huzur ve dinginlik vardır, çatışma harsın yapısına uygun değildir. Hars, sosyal hayatın net bir şekilde görülmesi ile varlığını devam ettirebilir. Hars, daima olumlu yönde toplumun menfaatine uygun olan davranış, duygu, düşünce ve değerleri ihtiva eder.¹⁸ O, harsı hasletleri medeniyet tasavvurunun oluşumu için gerekli bir unsur olarak kabul etmekle birlikte hars kavramının gereği olarak kabul ettiği vicdan melekesi medeniyet zümresinin akıl ve mantıkla sürekli bir mücadele halinde olduğunu söylemektedir. Bireyin zaman zaman vicdanının etkisi ile akılcıca düşünemeyebileceğini, bazen de aklını fazla ön planda tutarak duygularını bastırarak hataya düşebileceğini ifade etmektedir. Bu sebeple ikisi arasında dengenin oluşturulması gerekir ki birbirleri olmadan toplumsal bir düzen zor olacaktır. İkisinin de toplumsal düzen için gereklilikleri vardır. Biri bize irademizi ikincisi ise ihtiyatlı karar verme yetimizi güçlendirmektedir.¹⁹

¹⁴ Ziya Gökalp, *Makaleler II* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982), 44.

¹⁵ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar* (İstanbul: Birey Yayıncılık, 1999), 12.

¹⁶ Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976), 31.

¹⁷ Gökalp, *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*, 32.

¹⁸ Nihat Nirun, *Sistematik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999), 224.

¹⁹ Gökalp, *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*, 36.

Kültür ve medeniyet hakkında batı felsefesinin argümanları Gökalp'in hars ve medeniyet tanımlarının çıkış noktası olmakla birlikte Türk toplumunun hars ve medeniyet tefekkürü için birebir uygun olmadığı onun bu konudaki hemen her cümlesinde kendini göstermektedir. Gökalp, şark toplumları ile batı toplumlarının kültür ve medeniyet olgularını karşılaştırırken onların toplumsal yapılarını ön planda tutarak karşılaştırma yapmaktadır. Ona göre batı toplumlarının kültürleri medeniyetleri ile çatışma göstermez ve medeniyetin gelişimine de engel teşkil etmez. Çünkü menfaatler ön plandadır. Bununla birlikte zaman zaman aile asabiyeti, asker düşmanlığı, vatan düşmanlığı gibi durumların oluşmasına sebebiyet vererek milli asabiyeti zayıflatabilir. Fakat Türk toplumunda gerektiği zaman aile kendini devlet için feda edebilmeli, devlet de dini ve ilmi zümrelere kıymet vermelidir. Hars medeniyetin medeniyet de harsın içinden çıkmakta ve birbirini oluşturmaktadır. Muasırlaşmak da hars ve medeniyetin çağdaş medeniyet zümrelerinden geri kalmayacak şekilde gelişmesidir. Medeniyet zümresinin gelişmesi harsın aile, devlet, millet ve ümmet yaşantılarını küçümsemesi anlamına gelemez. Türk toplumunda gerek hars ve gerekse medeniyet zümrelerinin iç içe olduğu farkındalığı ile "Türk-İslam" harsı oluşturmaliyiz.²⁰ Bu harsın müceddidleri toplumun müreffeh içinde olduğu zamanlarda geliştirdikleri düşüncelerle toplumun normal zamanlarda kabul etmeyecekleri reform niteliğindeki görüşlerini buhran zamanlarında benimseterek toplumun harsının gelişimine katkı sunmalıdır. Bireyler normal zamanlarda menfaatlerini düşünürken toplumun varlığını tehlikeye düşürecek olağan üstü durumlarda fedakâr bir hale bürünür. İşte düşünürlerin refah zamanlarında ortaya koyduğu düşünceler buhran zamanlarında cemiyetin kabulü ile mefkure haline dönüşmektedir.²¹ Fakat bu durumdaki mefkure coşkulu bir yapıdadır ve yorucu ve iktisadi gelişimi engelleyici durumdadır. Toplumun faydasına olan ise mefkurenin sulh halinde devam etmesi ve düşünce ve iktisadi gelişime katkı sağlamasıdır.²² Mefkure cemiyetin bizatihi kendisidir. Çünkü cemiyet bireylerden değil ortak, duygu, düşünce ve vicdandan müteşekkildir. Toplumsal bir galeyan bulunmayan zamanlarda ortaya çıkan mefkure toplumu ilerlemek için itici bir hedef vazifesi görmektedir. Yaratıcı bir mefkure ile ilerleyen toplumun değerleri de bu doğrultuda gelişim gösterir.²³ Endüstrileşen toplumun katı ve menfaatçi ilişkilerinde yalnız kalan aile kurumunun hars ile desteklenmesi gerekmektedir. Harsı oluşturan bütün unsurların canlı tutularak aileyi ve dolayısı ile toplumu oluşturan her bireyin manevi anlamda sağlam ve köklerine bağlı kalması gerekmektedir.²⁴ Bu bağlamda harsın aktarılma aracı olan mefkurenin oluşturduğu toplumsal terbiye olduğu için kandaşlıkla ilgisi yoktur. Aynı kandan olmakla birlikte farklı cemiyetlerin dilleri ve kültürleri birbirinden farklı olduğu için bu topluluklara millet adını vermek doğru değildir. Bir topluluğun millet olabilmesi için kültürün kapsamına giren dil, din, ahlak gibi pek çok ortak konularda aynı terbiyeyi almış bireylerden meydana gelmesi gereklidir. Bu sebeple de kan bağı olan insanlardan ziyade kültürde müştereklik gerekmektedir. Maddi özelliklerimiz her ne kadar ırkımızdan geliyorsa da manevi değerlerimiz terbiyesi ile var olduğumuz cemiyetten gelmektedir. Bu sebeple milliyette soy bağı aranmamalıdır. Onun bu konudaki görüşlerinde İstanbul'a ilk geldiğinde gözlemlediği bölgelere göre isimlendirmelerin etkisi olduğu da görülmektedir. Zira bütün Karadenizlilere Laz, doğululara Kürt, Suriye ve Irak'taki bütün Osmanlı tebaasına da Arap denilmesi onun dikkatini çekmiş ve bu ayrıştırma üzerinde düşünmüştür.²⁵ O milliyette şecere aranmaması gerektiğini belirtmektedir. Üzerinde durulması gereken terbiye ve mefkurenin milli olmasıdır. Çünkü birey hangi milletin terbiyesi ile yetişmişse, o mefkureyi benimseyip içinde büyümediği mefkureyi özümseyemez ve başka bir mefkure ile mutlu olamaz. Bu sebeple birey içinde büyüdüğü ve benimsediği mefkure için hayatını feda edebilir.²⁶ O, kültürün bir bütün olarak ele alınması ve bütünden parçalara doğru inilmesi gerektiğini söylemektedir. Kültürü oluşturan her kısım bütünün içerisinde değerlendirilmelidir. Dolayısı ile

²⁰ Gökalp, *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*, 39-42.

²¹ M. Turgut, *Ziya Gökalp ve Bazı Yazıları* (Lefkoşa: Birlik Matbaası, 1933), 12.

²² Ziya Gökalp, *Çınaraltı Konuşmaları* (Ankara: Elips Kitap, 2006), 20.

²³ Gökalp, *Çınaraltı Konuşmaları*, 78.

²⁴ Nirun, *Sistematik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp*, 300.

²⁵ Alâaddin Korkmaz, *Ziya Gökalp Aksiyonu Meşrutiyet ve Cumhuriyet Üzerindeki Tesirleri* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1994), 28.

²⁶ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 20.

kültür bir kalıp olarak değerlendirilirken her milletin kendine has karakterini ve bu kültürü oluşturan kısımlar arasındaki bağlarını görmek gerekir. Bir milletin kültürüne göre başka bir millet için genel hükümler vermek doğru değildir.²⁷

Gökalp bir toplumun yaşantısının değerler etrafında şekillendiğini ifade etmektedir. O, düşüncelerini aktarırken içinde yetiştiği toplumun hassas değerlerini göz ardı etmemiştir. Her ne kadar Cumhuriyetin ilk dönemlerinde devletin ve toplumun dini hassasiyetleri kırılmalı olsa da o, toplumun ahlaki değerlerinin başına kutsal olan din kavramını koymakta ve yeni hayatta dinin Türk toplumu için öneminden bahsetmektedir. Ona göre din bütün sosyal ve manevi değerleri kapsayan en yüksek değerdir. Ahlakı da dinin içine dahil eden Gökalp, kutsal olan her şeyin mutlak anlamda iyi olduğunu bu sebeple de dinin ahlaktan üstün bir değer olduğunu ifade etmektedir. Onun din kavramında kastının İslamiyet olduğu ifade edilebilir. Kur'an merkezli bakıldığında Gökalp'in dinin ahlaktan üstün olduğu görüşü teyid edilebilir. Nitekim Kur'an'da toplumu muhassırlaştırmak ve insanoğlunun medeniyet seviyesini yükseltmek için öneriler karşımıza çıkmaktadır. Ahlak kavramı iman eden bireyden istenen dini argümanlardan birisidir. Çünkü inanan birey inancının gereklerini yerine getirirken salt ibadetlerle sınırlı kalmayacak, aynı zamanda toplumsal ilişkilerde de inancının gereği olan kuralları yerine getirme gayreti içerisinde olacaktır. Din kavramı içerisinde Gökalp'in vurguladığı ahlak ve estetik bireyin hem kişisel hem de toplumsal yükümlülüğü olarak mevcuttur. Estetiği toplumun medeniyet zümresine hasreden Gökalp, dinin estetiğin de üstünde bir değer olduğunu söylemektedir. Çünkü estetik yaratılmış olanda bulunur ve bu sebeple güzelliğin kökü kutsaldır anlayışındadır. Estetiğin yaratılmış olanda bulunması yaratanın yüceliğine vurgu yapmaktadır. Dini terbiye alan bireylerin kuvvetli bir karaktere sahip olduklarını bundan yoksun büyüyenlerin ise şahsiyetsiz, iradesiz yaşamaya mahkûm oldukları kanısındadır.²⁸ Gökalp'in dini terbiye alanında söylediklerinde kuşkusuz yaşadığı dönemin, içinde büyüdüğü çevre ve ailenin ve hatta o günün siyasi ve toplumsal olaylarının etkisi büyüktür. Zira birçok konuda isabetli görüşleri ile sonraki nesillere düşünsel anlamda önderlik etmiş Gökalp'in bu konudaki görüşünün genel anlamda güncelliğini muhafaza ettiğini söylemek zor olmaktadır.

SONUÇ

Ziya Gökalp, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarındaki toplumsal çalkantıların ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki dönüşüm süreçlerinin en önemli düşünürlerinden biridir. Gökalp, Batı medeniyetinin etkisi altında bir modernleşme süreci ile geleneksel Türk kültürünün korunması arasında bir denge kurmaya çalışırken, Türk milletinin özgün kimliğini ve medeniyetini çağdaş dünyaya uygun şekilde geliştirmeyi amaçlamıştır. Onun kültürel ve toplum Ziya Gökalp, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarındaki toplumsal çalkantıların ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki dönüşüm süreçlerinin en önemli düşünürlerinden biridir. Gökalp, Batı medeniyetinin etkisi altında bir modernleşme süreci ile geleneksel Türk kültürünün korunması arasında bir denge kurmaya çalışırken, Türk milletinin özgün kimliğini ve medeniyetini çağdaş dünyaya uygun şekilde geliştirmeyi amaçlamıştır. Onun kültürel ve toplumsal düşünceleri, sadece dönemle sınırlı kalmamış, günümüzde de Türk toplumunun kültürel kimlik arayışında önemli bir yol gösterici olmuştur.

Gökalp'in hars (kültür) ve medeniyet kavramlarına dair yaptığı tespitler, günümüz Türk toplumunun kültürel kimlik arayışında hala geçerliliğini koruyan önemli fikirler sunmaktadır. Batı'dan alınacak bilimsel ve teknik bilgilerin, Türk milletinin kendi milli kültür ve değerleriyle sentezlenmesi gerektiğini savunmuş, bununla birlikte Batı medeniyetini sadece bilimsel düzeyde kabul etmenin yeterli olmayacağını belirtmiştir. O, Türk milletinin özgün değerlerini bozmadan modern bir medeniyet inşa etme fikrini savunarak, Batı'nın sadece bilim ve teknolojiye dayalı gelişmişliğini değil, kendi değerlerinin korunmasını da ön planda tutmuştur.

Ancak Gökalp'in fikirlerinin bir başka önemli yönü, inançsal katkılarıdır. Gökalp, Türk milletinin tarihsel ve kültürel bağlamda İslam'ın temel ilkelerinden beslenerek bir medeniyet

²⁷ Nirun, *Sistemantik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp*, 293.

²⁸ Erol Güngör, *Ziya Gökalp ve "Türkçülükte Din Meselesi"* (Ankara: Ziya Gökalp Kültür Derneği Yayınları, 1977), 2/395.

kurabileceği görüşünü savunmuştur. Batı'daki sekülerleşme sürecine karşı, Türk toplumunun kendi İslamî değerlerini, kültür ve toplum yapısını koruyarak modernleşebileceğini öne sürmüştür. Gökalp'in İslam anlayışı, sadece dini ritüellerin yerine getirilmesinden öte, İslam'ın ahlaki ve sosyal ilkelerini, toplumsal düzenin temeli olarak kabul etmektedir. Bu bakış açısı, dinin toplumsal hayatla bütünleşmiş, ahlaki değerler doğrultusunda bir toplum mühendisliği anlayışını benimsemiştir. Ona göre, din sadece bireysel bir inanç meselesi değil, toplumun ahlaki yapısını belirleyen bir güçtür.

Gökalp, İslam'ın evrensel mesajlarının, modernleşme sürecindeki toplumsal değişimlere rehberlik edebileceğini savunmuş ve İslam'ı bir kültürel güç olarak değerlendirerek, dinin medeniyet inşasında önemli bir rol oynayabileceğini ifade etmiştir. Bu anlayış, onun Türkçülük ve İslamcılık arasındaki dengeyi kurma çabasında etkili olmuştur. Gökalp, Türk milletinin özünü kaybetmeden, İslam'ın evrensel değerleriyle beslenen bir medeniyet kurmasının mümkün olduğunu öne sürerek, Türk milliyetçiliğini dinî değerlerle harmanlamıştır.

İnançsal katkılarının bir diğer boyutu, toplumsal düzenin kurulmasında dinin rolüne verdiği önemin yanı sıra, bireysel ahlaki ön plana çıkarmasıdır. Gökalp, toplumun gelişmesini sadece maddi ve bilimsel alanda değil, aynı zamanda ahlaki ve manevi düzeyde de güçlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre, toplumların yükselmesi, sadece ekonomik veya bilimsel gelişmelerle değil, ahlaki değerler ve toplumsal sorumluluk anlayışının güçlendirilmesiyle mümkün olacaktır. Gökalp'in bu yaklaşımı, bireylerin toplumsal sorumluluklarını yerine getirmesini ve toplumun ortak değerlerine hizmet etmesini teşvik etmiştir. Böylece, inançsal katkıları, yalnızca bireysel bir dini deneyimden ziyade, toplumsal ahlak ve düzenin sağlanması amacıyla önemli bir araç haline gelmiştir.

Sonuç olarak, Ziya Gökalp'in inançsal katkıları, Türk milletinin modernleşme sürecinde hem dini değerlerin korunmasına hem de toplumun çağdaş dünyaya entegrasyonuna yönelik önemli bir rehberlik sunmuştur. Gökalp, Batı medeniyetinin etkilerini dikkate alarak, Türk milletinin kendi özgün kültürünü ve inançlarını koruyarak modern bir toplum inşa edebileceğini vurgulamış, İslam'ın temel değerleri ile Türk milliyetçiliğini sentezleyerek bir medeniyet anlayışı geliştirmiştir. Onun bu fikirleri, sadece Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin düşünsel altyapısını şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda günümüz Türk toplumunun kültürel kimliğini ve inançsal yapısını anlamada da önemli bir referans noktası oluşturmıştır.

Gökalp'in kültür ve medeniyet anlayışındaki inançsal boyut, toplumsal bütünleşme, ahlaki değerlerin güçlendirilmesi ve çağdaş dünyanın zorluklarıyla uyum içinde bir medeniyet kurma amacını taşımaktadır. Bugün de Türk toplumunun karşı karşıya olduğu toplumsal, kültürel ve inançsal meselelerde Gökalp'in sunduğu çözüm önerileri ve vizyon, bir yol haritası olarak anlamlılığını korumaktadır. Ziya Gökalp, düşünceleriyle, Türk milletinin kültürünü ve inançsal değerlerini modernleşme sürecine entegre ederek, güçlü bir toplumsal yapının temellerini atmıştır ve bu miras, Türk toplumunun geleceği için önemli bir referans olmaya devam etmektedir. sal düşünceleri, sadece dönemiyle sınırlı kalmamış, günümüzde de Türk toplumunun kültürel kimlik arayışında önemli bir yol gösterici olmuştur.

Gökalp'in hars (kültür) ve medeniyet kavramlarına dair yaptığı tespitler, günümüz Türk toplumunun kültürel kimlik arayışında hala geçerliliğini koruyan önemli fikirler sunmaktadır. Batı'dan alınacak bilimsel ve teknik bilgilerin, Türk milletinin kendi milli kültür ve değerleriyle sentezlenmesi gerektiğini savunmuş, bununla birlikte Batı medeniyetini sadece bilimsel düzeyde kabul etmenin yeterli olmayacağını belirtmiştir. O, Türk milletinin özgün değerlerini bozmadan modern bir medeniyet inşa etme fikrini savunarak, Batı'nın sadece bilim ve teknolojiye dayalı gelişmişliğini değil, kendi değerlerinin korunmasını da ön planda tutmuştur.

Ancak Gökalp'in fikirlerinin bir başka önemli yönü, inançsal katkılarıdır. Gökalp, Türk milletinin tarihsel ve kültürel bağlamda İslam'ın temel ilkelerinden beslenerek bir medeniyet kurabileceği görüşünü savunmuştur. Batı'daki sekülerleşme sürecine karşı, Türk toplumunun kendi İslamî değerlerini, kültür ve toplum yapısını koruyarak modernleşebileceğini öne sürmüştür. Gökalp'in İslam anlayışı, sadece dini ritüellerin yerine getirilmesinden öte, İslam'ın

ahlaki ve sosyal ilkelerini, toplumsal düzenin temeli olarak kabul etmektedir. Bu bakış açısı, dinin toplumsal hayatla bütünleşmiş, ahlaki değerler doğrultusunda bir toplum mühendisliği anlayışını benimsemiştir. Ona göre, din sadece bireysel bir inanç meselesi değil, toplumun ahlaki yapısını belirleyen bir güçtür.

Gökalp, İslam'ın evrensel mesajlarının, modernleşme sürecindeki toplumsal değişimlere rehberlik edebileceğini savunmuş ve İslam'ı bir kültürel güç olarak değerlendirerek, dinin medeniyet inşasında önemli bir rol oynayabileceğini ifade etmiştir. Bu anlayış, onun Türkçülük ve İslamcılık arasındaki dengeyi kurma çabasında etkili olmuştur. Gökalp, Türk milletinin özünü kaybetmeden, İslam'ın evrensel değerleriyle beslenen bir medeniyet kurmasının mümkün olduğunu öne sürerek, Türk milliyetçiliğini dinî değerlerle harmanlamıştır.

İnançsal katkılarının bir diğer boyutu, toplumsal düzenin kurulmasında dinin rolüne verdiği önemin yanı sıra, bireysel ahlaki ön plana çıkarmasıdır. Gökalp, toplumun gelişmesini sadece maddi ve bilimsel alanda değil, aynı zamanda ahlaki ve manevi düzeyde de güçlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre, toplumların yükselmesi, sadece ekonomik veya bilimsel gelişmelerle değil, ahlaki değerler ve toplumsal sorumluluk anlayışının güçlendirilmesiyle mümkün olacaktır. Gökalp'in bu yaklaşımı, bireylerin toplumsal sorumluluklarını yerine getirmesini ve toplumun ortak değerlerine hizmet etmesini teşvik etmiştir. Böylece, inançsal katkıları, yalnızca bireysel bir dini deneyimden ziyade, toplumsal ahlak ve düzenin sağlanması amacıyla önemli bir araç haline gelmiştir.

Sonuç olarak, Ziya Gökalp'in inançsal katkıları, Türk milletinin modernleşme sürecinde hem dini değerlerin korunmasına hem de toplumun çağdaş dünyaya entegrasyonuna yönelik önemli bir rehberlik sunmuştur. Gökalp, Batı medeniyetinin etkilerini dikkate alarak, Türk milletinin kendi özgün kültürünü ve inançlarını koruyarak modern bir toplum inşa edebileceğini vurgulamış, İslam'ın temel değerleri ile Türk milliyetçiliğini sentezleyerek bir medeniyet anlayışı geliştirmiştir. Onun bu fikirleri, sadece Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin düşünsel altyapısını şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda günümüz Türk toplumunun kültürel kimliğini ve inançsal yapısını anlamada da önemli bir referans noktası oluşturmıştır.

Gökalp'in kültür ve medeniyet anlayışındaki inançsal boyut, toplumsal bütünleşme, ahlaki değerlerin güçlendirilmesi ve çağdaş dünyanın zorluklarıyla uyum içinde bir medeniyet kurma amacını taşımaktadır. Bugün de Türk toplumunun karşı karşıya olduğu toplumsal, kültürel ve inançsal meselelerde Gökalp'in sunduğu çözüm önerileri ve vizyon, bir yol haritası olarak anlamlılığını korumaktadır. Ziya Gökalp, düşünceleriyle, Türk milletinin kültürünü ve inançsal değerlerini modernleşme sürecine entegre ederek, güçlü bir toplumsal yapının temellerini atmıştır ve bu miras, Türk toplumunun geleceği için önemli bir referans olmaya devam etmektedir.

Gökalp'in toplumu ilgilendiren hemen her konuda ortaya koyduğu düşünceleri ve oluşturmaya çalıştığı Türk-İslam mefkuresi yaşadığı dönemden başlayarak bugün de dikkate alınması ve benimsenmesi gereken Türk milletinin ilmi anlamda faydalanacağı ve feyz alacağı ideallerdir. Globalleşerek küçülmesine rağmen ulusçuluğun gittikçe ivme kazandığı günümüz dünyasında Gökalp'in Türkçülük ve Turancılık mefkuresinin dünden daha çok önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple onun kültür ve medeniyet tasavvuru başta olmak üzere görüşlerinin sosyal bilimlerin her alanında dikkate alınması Türk milletinin ilmi hafızası ve gelişmesi açısından önem arz etmektedir. O, ümmet kavramını toplumu terbiye etmede sosyal bir organizasyon olarak kabul ederek Ümmetçilik düşüncesine farklı yorum katmıştır. Böylece ümmet kavramına aynı dini benimseyen toplulukları bir araya getirmede millet kavramının önüne geçirerek kapsamlı bir misyon yüklemiştir. O, "Türk milletindenim, İslam ümmetindenim ve Batı medeniyetindenim" diyerek Türk toplumu ile ilgili geliştirdiği düşünceleri özetlemektedir. Düşünür Türk milliyetçiliğini kökleri geçmişe dayanan diğer milletlerden bağımsız kültürel bir oluşum, İslam ise bu oluşumun ümmet ile bağlarını güçlendiren bir ahlaki norm olarak kabul etmiştir. Ona göre Türk milliyetçiliği aynı değerlere sahip toplum için birleştirici bir bağdır. Onun Türkleşmek, İslamlaşmak ve muasırlaşmak düşüncesinde yaşadığı dönemdeki farklı toplumsal

yaklaşımları toplumu birleştirici bir düşünce sistemi olarak özdeşleştirme hedefidir. O, canlı gelenekler olarak tanımladığı ulusal kültüre uygun değer yargılarının toplumun kolektif vicdanında aktif olduğunu ve toplumu birleştiren işlevsel uygulamalar olduğunu söyleyerek bu geleneklerin devam ettirilmesinin ulus bilinci için önem arz ettiğini görmüştür.

KAYNAKÇA

- Bulut, Yücel. Türk Sosyolojisinin Kısa Tarihi. İstanbul: Alfa Yayınları, 2021.
- Edgar, Andrew - Sedgwick, Peter. Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar. çev. Mesut Karaşahan. İstanbul: Açılım Yayınları, 2007.
- Ergüzel, M. Mehdi. Ziya Gökalp Hayatı-Sanatı-Eserleri-Eserlerinden Seçmeler. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2002.
- Gökalp, Ziya. Çınaraltı Konuşmaları. Ankara: Elips Kitap, 2006.
- Gökalp, Ziya. Küçük Mecmua, II. Sayı. Diyarbakir: Vilayet Matbaası, 1922.
- Gökalp, Ziya. Makaleler II. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982.
- Gökalp, Ziya. Türkçülüğün Esasları. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.
- Gökalp, Ziya. Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.
- Güngör, Erol. Ziya Gökalp ve "Türkçülükte Din Meselesi. 8 Cilt. Ankara: Ziya Gökalp Kültür Derneği yayınları, 1977.
- Kaçmazoğlu, H. Bayram. Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar. İstanbul: Birey Yayıncılık, 1999.
- Kafesoğlu, İbrahim. Türk Milli Kültürü. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1996.
- Korkmaz, Alâaddin. Ziya Gökalp Aksiyonu Meşrutiyet ve Cumhuriyet Üzerindeki Tesirleri. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1994.
- Long, D. Stephen. Theology and Culture. Oregon: Cascade Books, 2008.
- Nirun, Nihat. Sistematik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- Topçu, Nurettin. Milliyetçiliğimizin Esasları. İstanbul: Dergah Yayınları, 1978.
- Turgut, M. Ziya Gökalp ve Bazı Yazıları. Lefkoşa: Birlik Matbaası, 1933.
- Ülken, Hilmi Ziya. Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi. İstanbul: Ülken Yayınları, 2005.

STRUCTURED ABSTRACT

Ziya Gökalp was a Turkish intellectual who was born in the last years of the Ottoman Empire, witnessed the collapse of the Empire and made important intellectual contributions to the construction of the Republic of Turkey. Gökalp, who witnessed the end of the Ottoman Empire and the establishment of the Republic, analysed the social and cultural transformation of the period in depth as both a sociologist and a philosopher, and tried to determine the identity and cultural orientations of the Turkish nation in this process. While Gökalp's world of thought stands out especially with his synthesis between Western civilisation and Turkish culture, he tried to develop theories for the modernisation process of the Turkish nation by combining these two cultural accumulations.

Gökalp observed that during the decline of the Ottoman Empire, the intellectual inadequacies of intellectuals deepened social unrest. The internal dissolution of the Ottoman society led to an intellectual vacuum in the society and this vacuum accelerated the disintegration at the social level. While Gökalp criticised the intellectuals of the period for being ineffective and weak in solving social problems, he argued that the elite should consciously guide the society in order to raise public awareness and gain social integrity. In this context, he emphasised the need to establish a correct intellectual basis for the solution of social problems.

Gökalp's interest in Western thought played a key role in shaping his views on modernization and development. However, he sought to synthesize the social and cultural structure of Western civilization with the unique values of Turkish society. Making use of Western sociologists and philosophers, Gökalp adapted these ideas to Turkish culture and proposed a modernization process for Turkey that was rooted in its own identity. His most fundamental idea was that the Turkish nation should be modernized by drawing inspiration from the West, while at the same time preserving its own culture and traditions. This approach materialized in his concept of "Turkification, Islamisation, and modernisation" which outlined an intellectual framework aimed at balancing national identity and universal values in Turkey's modernization.

Gökalp's understanding of nationalism emphasized that ethnic and cultural belonging is an important factor in reinforcing social cohesion. He defined Turkish nationalism not only as an ethnic belonging but also as a cultural identity in which Turkish culture and values should be protected and developed. In this respect, in Gökalp's system of thought, nationalism is seen as a moral force that reveals a social structure that unites societies. His nationalism, unlike the Western model of the nation-state, is combined with Turkish society's traditional values and is in the direction that society should be shaped according to universal criteria.

Another important theory of Gökalp is his attempt to connect the concepts of ummah (Islamic community) and nationalism. He defined the concept of ummah as a cultural and social unity rather than religious affiliation. According to Gökalp, ummahism is a social organization that unites the Islamic world. However, he also considered the identity of the Turkish nation as a cultural identity shaped by the universal principles of Islam. In this framework, Gökalp blended the idea of ummahism with nationalism and argued that the Turkish nation should have a social structure based on both Islamic values and national identity.

Gökalp adopted a sociological approach in understanding society and culture and stated that traditions are the main factors shaping the social structure. According to him, culture lives in the collective conscience of society as a living tradition and these traditions have a unifying function in society. He emphasised the importance of creating a social belonging and consciousness by maintaining the historical and cultural accumulation of the Turkish nation. This understanding of Gökalp emphasises the role of culture as a system of values that ensures unity and solidarity in society. Ziya Gökalp was not only an intellectual leader in the modernisation process of the Turkish nation, but also a pioneer of social change. His thoughts not only shed light on the socio-cultural problems of his time, but also served as a guide for the future of the Turkish nation. He developed an intellectual structure that established a balance between Turkish nationalism and ummahism, and remained loyal to his own culture while drawing inspiration from Western civilisation. Gökalp's cultural, sociological and philosophical legacy is still an important reference point in today's Turkey.